

Major Gyöngyi

∴ Kulturális emlékezet, nőiség és kortárs létművészeti kutatások intézete, egyetemi
∴ docens

CREATIO CONTINUA: JÓ(L)LÉT, MÍTOSZ ÉS MODERNITÁS

Creatio continua: well(being), myth and modernity

Creatio continua: dobro(bit), mit i modernitet

„Az út örökkévaló,
és minden rendjén-való.”
(Lao-ce: Tao te King)

Különös módon a „válság” fogalma mintha elvesztette volna mozzanatos jellegét, s állandó társként beköltözött volna mindennapjainkba, amivel ezután együtt kell élnünk. S ha így van, ebben is keresni kell a törvényszerűt, azt a szabályt, ami miatt eltér a más esetben oly pontosan mérhető lefutástól. Minél tágabb összefüggésrendszerben vizsgálódunk, annál komplexebb, az emberi létezés egyre több összetevőjét érintő paradoxonba futunk bele. Olyanokba, amelyek más, önfeledtebb korokban, a probléma hiánya miatt nem is értelmeződhetek. Mert a modernség szubjektuma – az individuum – megszabadult ugyan minden kívülről ránehezedő, vagy önmagából saját magán kívülre vetített normatívától, s miközben a tudományos narratívájában elemi részekre analizálta már az univerzumot is és a tudatot is, saját önértelmezésének lehetősége továbbra is kihívás maradt számára. S marad mindaddig, amíg a létezés teljességébe ismételten vissza nem helyezi önmagát. Boldogság és jó(l)lét koncepciójának ebben a vonatkozásban lehet leginkább valós indokoltsága, hiszen az a létezés esszenciális vonatkozásában válik értelmezhetővé. A tanulmányban kísérletet teszünk annak a perspektívának a definiálására, amelyből lehetővé válhat, hogy önalkotó kozmikus folyamat szubjektumaként újrafogalmazhassa teremtési aktusának folytonosságát, a mainál egy sokkal tágabb tér-idő kontextusban.

Kulcsszavak: válság, individuum, boldogság, jó(l)lét, növekedés

BEVEZETÉS

„Aki valóban megértett egy zeneművet, egy festményt, egy elméleti-reflexív jellegű konjunktív tapasztalat-összefüggést, az tudja, hogy az adekvát befogadás nem abból áll, hogy egyszerűen tudomásul vesszük a tartalmakat, hanem abból, hogy befogadásuk során szellemileg együtt- és újraalkossuk őket” (MANNHEIM 1995: 285).

Az utóbbi évek egyik legizgalmasabb kérdése a válság jelensége. Figyelemfelkeltő azért, mert a diskurzusterben a teljes tagadásától, a létezés normális állapotán át a hisztérikus tematizálásig minden kontextusban megtalálható.

Tanulmányunkban a válsághoz köthető szélsőséges nézőpontokkal csak érintőlegesen foglalkozunk. A létezés mindenkori válságállapotként való értelmezését azért nem tartjuk teljesen indokoltnak, mert a változás mindaddig nem válság, ameddig a rendszer teherbíró képessége (efficiency) és megmaradásra vagy stabilitásra (persistence) való törekvése tolerálni képes a fellépő feszültséget, vagyis amíg a rendszer reziliens. Ugyanakkor a másik végletet is – amely főként a közgazdaság tudományok diskurzusterében van jelen csodálkozó kérdésével – „Crisis? What crisis?” –, szkeptikusan kezelünk, jóllehet bőségesen olvassgathatunk hasonló vélekedéseket. (Lásd például a 2013-ban közgazdasági Nobel-díjjal kitüntetett Eugen Farna professzor blogját.) Csaba Lászlóra hivatkozva, ezt a közgazdaság-tudomány „sajátos tudathasadásos reakciójaként” értelmezzük az aktuális fejleményekre (CSABA 2014: 10).

A tárgy külön kihívása a komplexitása, egyfajta diszciplínafüggetlensége, miközben már-már a társadalomtudományok sajátosságos topozsaként válik értelmezhetővé. Meglehetősen különleges lehet, ha éppen a világrend jelenlegi átrendeződésének kontextusába helyezük az értelmezési kísérletet. Bármennyire is furcsa – a krízis jellegéből adódó legvalószínűbb lehetséges megoldásokat és realizációs pályákat vizsgálva –, egy világvég-identifikációs problémájával szembesülünk. Méghozzá a modernség egydimenziós emberének identitásválságával; azzal, amint az ember az ideák kozmikus távlatából létezésének boldogságdimenzióit összezsugorítja saját szűk, önérdekközpontú és individualista térdejébe, s amint éppen mikroidentitásának önfeledtségében elveszíti motivációiért a felelősséget, hiszen inspirációinak horizontját egyre kevésbé tudja már önmagát meghaladó perspektívában értelmezni.

„Az identitás az életcélok felépítésének folyamata valamely kulturális attribútum vagy attribútumok összefüggő halmaza alapján, ami a

célok más forrásaival szemben elsőbbséget élvez” (CASTELLS 2006: 30). Valójában az én-kép a legfontosabb viselkedést meghatározó tényező, hiszen a társadalmi szereplők éppen a saját identitásukkal azonosítják cselekedeteik mozgatórugóját (NAGY 2008: 123–129).

A tanulmányban hangsúlyozni kívánjuk, hogy az alternatív közgazdaságtanban primer körön felmerülő környezet iránti felelősség igénye is az individuálisan megélhető jó(l)lét motivációjának vonatkozásában marad mindaddig, amíg a boldogság és a jóllét az individuuum szempontjából értelmeződik, hiszen a környezeti tényezők csupán ennek biztosítékaként funkcionálisan jelennek meg, a kozmikus „adok-kapok” teljes aránytalanságában, összességében pedig egy negatív összegű játszmában realizálódva. A kérdés éppen ezért az, hogy az ember saját jóllétét kozmikus környezetének jóllét állapotaként tudja-e megélni teljes azonosságban, vagy az egész környezetet tovább tárgyiasítva, eszközként fog majd mindent feláldozni saját önérdéke – saját boldogsága vonatkozásában.

Amennyiben ugyanis nem individuális szempontból vizsgáljuk a jó(l)lét fogalmát, irrelevánsnak tűnik, nem csupán a jólét fogalmának az emberi képességek kiteljesedése irányába bővíthető jóllét-kontextusa, hanem a jóllét eredményeiről (well-being achievement) a jólétre való szabadság (well-being freedom) vonatkozásának megkülönböztetése is. Értelemszerű, az individuális szempont folytonossága a fogalom különböző árnyalataiban, mindaddig, amíg a kölcsönhatások vonatkozásától elvonatkoztatva történik a fogalomalkotás.

Fontos látni, hogy a modernség szubjektuma úgy vált par excellence a jelen abszolút szabad kreatórává, hogy azt teljesen leszűkítette a „saját” pillanatára, leválasztva (önmagát is) az időbeliség láncolatáról, aminek következtében a felelőssége értelemszerűen szűkült saját érdekkonceptiójára. Ezzel azonban a kölcsönhatások léthálójának azt a sajátos ellentmondásos állapotát idézte elő, hogy önmagára koncentrálna éppen önmaga létfeltételét pusztítja el, amit szabadságának kiteljesedéseként él meg.

Az önérdék kizárólagos motiváltságában saját jó(l)létének és boldogságának forrását ellehetetlenítve, az ember saját önközpontúságának csapdájába esett. A válság pedig ebben a kontextusban válik az Opus contra Naturam kiteljesedéseként értelmezhetővé.

Az önérdék kitüntetett szerepe helyezése a társadalom jólétének vonatkozásában Adam Smith nevéhez köthető. Lényeges azonban az a teljes folyamat, amely a maga kizárólagosságában, ennek a koncepciónak mentén alakította az európai gondolatíságot.

Ma már ritkán szokás például Hegel kifejtéseire hivatkozni erről a viszonyrendszeréről, pedig jelentős, főként, ha a fenntarthatóság problematikájának szellemtörténeti vonatkozásait vizsgáljuk. „Az önző cél a maga megvalósulásában, amelyet így az általánosság határoz meg, egy minden oldalú függés rendszerét alapozza meg, amelyben az egyes ember megélhetése, jóléte és jogi helyzete összeshívódik mindenkinek a megélhetésével, jólétével és jogával, rajta alapszik, s csak ebben az összefüggésben valóságos és biztonságos. – Lehet ezt a rendszert elsősorban mint külső államot tekinteni, – mint szükségállapot és az értelem által elgondolt államot” (HEGEL 1983: 184).

A történelmi diskurzustér háttérbe szorult elemeinek az újbóli felfedezése, nem csupán a tisztább rálátást, s ezzel magának a folyamatnak is teljesebb megértését segítheti, hanem valós inspirációjává válhat a smithi paradigma alternatívájának életre hívásakor. Ebben a vonatkozásban különleges jelentősége lehet például annak, hogy Antonio Genovesi érényetikáját újból olvashatjuk és felfedezhetjük, s nem utolsósorban, annak is, hogy az olasz nyelv mellett éppen magyarul jelent meg először a munka (GENOVESI 2016).

A válság meghaladását csak egy, az önközpontúságon túlmutató világvélemény segítheti; egy olyan létezés-konceptió – egy olyan tudatos elv, mely tartalmazza azt a cselekvési motívumot, azt a szellemi tartalmat, amely megfelelő súlyú indokát jelentheti a legáltalánosabban vett emberi aktivitásnak, s amelyből automatikusan bomlik ki az a létezési forma, amely funkcionalitásának esszenciáját éppen a kölcsönhatások újrateremtésében tudja értelmezni.

A válságot ezért egy univerzális és normaalkotó megközelítés hiányához kötjük. Ahhoz, hogy a globalizáció tudományos narratívája éppen módszertanának differenciációs attitűdjé mentén maga lehetetlenítette el a létezés globális értelmezhetőségét, holott éppen a végtelen sok elemre bontott globális struktúrában vált veszélyessé a teljes struktúra vonatkozásában bármely részletének figyelmen kívül hagyása. „A világ bizonyos szempontból az egységessé válás irányába fejlődik, más szempontból a szétesés felé tart” (LÁSZLÓ 2006: 37).

Ebben a tanulmányban az individuum lényegiségének önmeghatározásához, identitásképehez kötötten vizsgáljuk a létezési modell fenntarthatóságát. Az állapotok harmonikusságát az individuumot meghaladó perspektívából szemlélve kívánjuk tárgyalni. „Mindenki önmagára van utalva. S mindenki tudja, hogy ez az önmaga kevéssé” (LYOTARD 1993: 37).

Kísérletet teszünk egy új szempontrendszer felvetésére, amely a problémák megoldásához mélyebbre képes ásní a konvencionális jóléértelmezések szintjénél, s alkalmas egy komplex kategóriarendszerben való koordinációra. A koncepció számára forrásértékű az a kulturális emlékezet, amely a létezőket még szerves összetartozásban, egymás feltételeként tudta érzékelni.

„Paradox módon ugyanis éppen az önérdek hat leginkább az önközpontúsággal szemben. Mégpedig azért, mert az önérdekre görcsölve éppen saját létfeltételünket szüntetjük meg. Saját kapcsolatainkért felelősséget vállalva pedig valójában önmagunkért vállaljuk a legnagyobb felelősséget. S talán éppen ez a legnemesebb szolgálat, amelyet magunknak adván másoknak adhatunk. Egy gyöngyszem ugyanis visszatükrözi az összes többit” (MAJOR 2017).

VÁLSÁGKOR ÉS ÚJRAÉRTELMEZÉSI KÍSÉRLETEK

„Amerika gazdasági válsága erkölcsi válságban gyökerezik, ami nem más, mint a civil erények hanyatlása az amerikai politikai és gazdasági elit soraiban. A piacon, a törvényeken és a választásokon alapuló társadalom nem elegendő, ha a gazdagok és a hatalom birtokosai nem hajlandók tiszteletet, megbecsülést és együttérzést tanúsítani a társadalom többi része és a világ egésze iránt. Amerika megteremtette a világ legversenyképesebb piacgazdaságát, eközben azonban elvesztette polgári erényeit. A társadalmi felelősségvállalás ethoszának helyreállítása nélkül nem létezhet értelmes és tartós gazdasági prosperitás” (SACHS, J. 2016: 11).

Ma már általánosan elfogadott, hogy a 2008-as pénzügyi és gazdasági válság csupán egy vetülete, vagy egy lehetséges indikátora az európai kultúra, illetve a teljes nyugati civilizáció általános válságának. A válságnak azonban nincs egy egységes módszertana, s önálló tudományág sem létezik a kutatására, jóllehet megannyi megközelítésre, sokféle szempontra van szükségünk: az interdiszciplináris elv érvényesítése nélkülözhetetlen a rá vonatkozó diskurzusban (KARIKÓ–SZÉCSI 2012: 8).

Egy kultúra válsága alatt olyan krízis kialakulását értjük, aminek során egy működő társadalom elveszíti önszervező folyamatainak fenntartási képességét. „A válság egy olyan átalakulási folyamat, ahol a régi rendszer már tovább nem tartható fenn” (VENETTE 2003: 43).

A rendszerelmélet bifurkációs- vagy káospontként értelmezi a rendszer fejlődésében azt a kritikus állapotot, ahol „a rendszer állandó

állapotához vezető korábbi folyamatok összeomlanak, és a rendszer nem képes visszatérni előző állapotaiba, illetve működési formáiba: visszafordíthatatlanul elindul egy új pályán, amely vagy a rendszer összeomlásához, vagy egy új szerkezeti állapot és működési forma kialakulásához vezet” (LASZLÓ 2006: 11).

Mindez végbemehet drasztikus gyorsasággal is, de el is húzódhat, s elszenvedőiben esetleg csak hosszabb idő után tudatosodhat, hogy már valami „más típusú” működés van.

A jelenlegi válság az utóbbi lefutási módozattal rokonítható, azaz a kiegészítéssel, hogy egyrészt a gazdaság nem vált szélsőségesen kezelhetetlenné, másrészt – és éppen ezzel összefüggésben – volt és van idő a válsághelyzet tudatosítására, valamint a válság feloldási lehetőségeinek tudatos feltárására. A válság feloldásának lehetőségeire koncentrálna természetesen nagy lehet a kísértés a megszokott viszonyok rekonstrukciójára törekedni az alapkoncepció némi átkottázása mentén. Jelen körülmények között azonban ez sem nem célszerű, sem nem lehetséges. Mégpedig azért, mert ennek a válságnak a specifikuma a globális jellege. A globalizálódó gazdaság éppen működési törvényéből – a növekedés abszolutizálásából következően – saját hátráit feszegeti (vö.: RODRIK 1997).

A növekedésre alapított gazdasági logika belenövekedve a teljes emberi létezésbe, törvényszerűen érte el működésének meghaladhatatlan korlátait. P. W. Zappfe norvég filozófus az óriásszarvas (*Megaloceros giganteus*) példáján meglehetősen szemléletesen mutatja be, miként lehetetleníti el a túlélést a túlzott növekedés; miként változott az előny hátránnyá, s miként vezet mindez egyre inkább magába a pusztulásba (Zappfet idézi KNUT–ZSOLNAI 2005: 28).

„Véges lehetőségek mellett minden országnak csupán csak korlátozott környezeti tér áll rendelkezésére. A fejlődés, mint vég nélküli versenypálya ezért történetileg elavult elképzelés” (SACHS, W. 2000: 24).

Korábban a krízis általában lokális jelleggel bírt, s kezelése is általában az egyetlen érintettre tartozott. A globalizálódó társadalom hálózatos jellege miatt azonban a krízis már nem lokális, hanem egy lokális centrumból kiindulva közvetlenül kihat a teljes globális társadalmi hálózatra, annak minden összetevőjére, a gazdaságira éppúgy, mint a kulturálisra. Ezért az ember, illetve a globális társadalom viszonya a krízishez szükségszerűen megváltozik. A lokális krízis kezelésére jellemzően a krízis bekövetkezésekor került sor, mivel a fennálló, stacionáriusnak tekintett folyamatok mellett nem keletkezett indok arra, hogy krízisre készüljön. Egy hálózatos rendszerben

azonban a krízist a rendszer természetes részeként kell tekinteni, s megjelenését statisztikai valószínűsége szerint kell figyelembe venni. Csakis ilyen módszertani alapvetéssel érhető el a globális háló krízishelyzetre tervezése, ami stratégiáját tekintve nem csupán a spontán kialakuló krízis leküzdésére, hanem elvi lehetőségeinek feltárására, előrejelzésére, lokalizálására és/vagy megelőzésére fókuszál. Fontos tudatosítani, hogy míg a lokalitás krízisében csak a krízisbe került lokalitás létezése válhat kérdésessé, addig a globális hálóban – szélsőséges körülményeket feltételezve – a krízis a teljes globális háló összeomlásával, adott esetben pusztulásával járhat. A globalitás korában tehát az emberi létezését másképpen és máshonnan fenyegető kockázati tényezők megjelenésére kell felkészülni.

„...azok az összetett problémák, amelyekkel ma Amerikának szembe kell néznie, holisztikus, rugalmas és célraorientált megoldásokat igényelnek. Röviden, ha előre akarunk jutni »összetett rendszerekben kell gondolkodnunk«. A sikerhez nem vezet semmiféle varázsgömb és egy pár csodaszer. A rendszerben való gondolkodásra valószínűleg a közeljövőben lesz a leginkább szükség, amikor egyszerre kell szembenéznünk az energiabiztonság, a környezetbiztonság és a gazdasági jólét által támasztott kihívásokkal” (SACHS, J. 2016: 286).

Következésképpen, amennyiben a jelenlegi krízis legközvetlenebb és legdrasztikusabb hatású problémájaként az ökológiai rendszernek az önfelelt individuum által előidézett katasztrófa-közeli állapotát azonosítjuk, úgy semmilyen önközpontú individualizmust (még a külső univerzum irányába felmutatott konfrontációkerülő és békés – vágyait visszafogó – magatartásával együtt) sem tartjuk a krízis feloldására alkalmasnak, természetesen nem vitatva az önérdekközpontú koncepcióhoz viszonyítva az emelkedettebb jellegét.

A rendelkezésre álló élettérre – s még inkább egy tág tér-idő struktúrában értelmezve a létezést –, nem tűnik elégségesnek a béke, barátság és visszafogottság felmutatása, mert ez az ökológiai rendszer egyensúlyának megőrzéséhez kevés, lévén a rendszeralkotók maguk is életfunkciókat gyakorló lények, s nemcsak ők jelentik az ember ökológiai környezetét, hanem az ember is az ő ökológiai környezetüket. Még egyértelműbben kifejezve, a teljes élettér nem statikus, hanem egymással összefüggő és egymásba nyíló életterek rendszere, és ha létezők ebből a rendszerből kiszorulnak, a rendszer összeomlása fenyeget. A csupán az itt és mostban értelmezett identitás- és jól-(l)ét-koncepció, s a pillanatnyi individuális boldogságnak kiszolgáltatott múlt és jövő is fenntarthatatlan létezési perspektíva.

Látni kell, hogy a modernség minden korábbi ismeretelméleti konstrukciónál hatékonyabb módon vette birtokba a társadalom tér-idő szerkezetét. A heterogén létminőségek homogén térbe olvadása azonban – a folyamat sajátos öncélúsága miatt, s az ebből következő tautologikussá váló performativitás következtében – értelemszerűen hozta magával az integráns egész kiüresedését, majd virtualizálódását. Korunk legmarkánsabb feladatának tekinthető éppen ezért azoknak a szellemi impulzusoknak az indukálása, amelyek a csoportkohézió alapuló, a környezettel harmóniára törekvő cselekvések konstellációjává válhatnak.

„A kihívás tehát a megrögzött fejlesztési koncepciók és azok mentális modelljeinek újrafogalmazása, a modernitást meghaladó, új – vagy éppen lehet, hogy nagyon is régi (plus ca change – plus c’est la meme chose) – tér-idő szerkezetben, amely a komplexitás integrált jelentés-tereként kontextus-hálová is válik egyben, s magába inkorporálva a visszacsatolások lehetőségét, az önreflexív visszatekintés és megértés igényét hordozza. Mindezen túl pedig megteremtheti az egzisztenciák kölcsönhatását, s ekként a coexistencia sajátos ontológiájává válik, a homo oeconomicus új identitásává” (MAJOR 2015: 127–137).

AZ INDIVIDUÁLIS BOLDOGSÁGKONCEPCIÓ

„Napjaink kozmológiai fejlődése igen következetesen azt sugallja, hogy megszokott körülményeink nem tarthatóak fenn a világegyetem távoli részeinek figyelembevétel nélkül, s hogy a térről és a geometriáról alkotott elképzeléseink teljességgel érvénytelenné válnának, ha figyelmen kívül hagynánk a világegyetem távoli részeit. Mindennapi tapasztalataink – egészen a legkisebb részletekig – olyan mértékben összefonódnak a világegyetem nagymértékű tulajdonságaival, hogy csaknem lehetetlen a kettőről külön-külön elmélkedni és beszélni” (HOYLE 1970: 359).

Az ember számára kezelhető időléptékben lehetségesek olyan stratégiák, amelyek ideiglenes érdekek és koncepciók szempontjából eredményesen funkcionálnak, de ugyanezek a stratégiák nagyobb léptékben akár életellenesnek is bizonyulhatnak. Ebben az értelemben egy rövidnek nevezhető történelmi korszakban a kapitalizmus nagy találmánya, a versenygazdaság, és ebből következően a versenyképesség koncepciója a sokak számára vonzóan tűnő eredményein túl törvényszerűen vezet a gazdaság olyan öncélú felpörgetéséhez, aminek kizárólag meglévő pozíciók fenntartásában könyvelhető hasznai.

„De az ön-igazolás és a következetes irányelv tévesztés csak kettő a vezető amerikai közgazdászok endemikus problémái közül. A mélyebb probléma az uralkodó közgazdaságtani elmélet közel teljes összeomlása – a struktúrája által, amely pedig az irányelvek eszméinek támogatására szolgál” (GALBRAITH, J. 2000: 4).

A fenntarthatóság vonatkozásában az alapprobléma az, hogy egy szűk érdek- és időkontextust kiszolgáló elv vált felülírhatatlan evidenciává.

„Fontosnak tartjuk hangsúlyozni, hogy a mai uralkodó gazdasági koncepció az egyensúlyteremtés igényét egyáltalán nem kozmikus vonatkozásban definiálja, hanem kizárólag saját művi „kreálmányaira” vonatkozva, a kereslet és a kínálat fogalomrendszerében képzelel el az egyensúlyteremtés modellezhetőségét, szem elöl tévesztve azt a kozmikus léptéket, amelybe beágyazottan az egész létezése működik. Mi több, olyan kategóriákat emel be saját (abszolutizált) modelljébe, mint a szűkösség állapota. Márpedig, ha kísérletet teszünk egy másik értelmezési keretben rátekinteni a létezésre, ha más fogalmak és premisszák mentén állítjuk fel a modellünket, magunk körül akár megláthatnánk azt a bőséget és gazdagságot is, amely körülvesz bennünket a természetben. Gondoljunk egy virágzó cseresznyefára vagy egy a termései alatt roskadozó datolyapálmára. Az Adam Smith által konstruált homo oeconomicus önérték-vezérelte koncepció helyett tehát a gazdaság átmodellezhetőségét kívánjuk motiválni, mégpedig a kozmikus egyensúly mintájára, a szubjektum – homo oeconomicus – kozmikus identitása mentén” (MAJOR 2015: 127–137).

A kérdés tehát egyre inkább körvonalazódik: Vajon mi vehetné rá az erőforrások ellenőrzését gyakorló struktúrát a gazdaság valós szükségletek irányába történő elmozdulásra, ha par excellence éppen a felpörgetés közben tartása, a növekedés axiómarendszerére felépített doktrína és annak gyakorlati leképződése a biztosítéka a meglévő pozícionáltság fenntartásának.

Ma ennek a kérdésnek szűrős tekintetében élünk: abban a dilemmában, hogy a válságjelenségek eszkalálódva a maguk esetlegességében egyszer s mindenkorra átalakítják-e az emberi játékteret, vagy a mainstream nyomása ellenére a közgazdaság-tudomány a realitást utolérve mégis fölfedezi a valóságba való vertikális/kozmosz bekötöttség jelentőségét, s a méltatlanul piedesztálra helyezett „versenyképesség” fogalmát leváltja egy sokkal szerényebb, de sokkal nagyobb időléptékű fogalommal, az életképességgel (erről bővebben lásd: Major, Gy.: *Versenyképesség és/vagy életképesség*. V. Báthory-Brassai

Konferencia, Magyar Világtalálkozó. Szerk.: Rajnai, Fregan, Oszváth. Budapest, Óbudai Egyetem, 2015).

„Eltöprengtem, vajon nem lennének-e eredményesebbek, ha felismernénk, hogy valamennyien élő szervezetek élő sejtjei vagyunk: városoknak, biorégióknak, kontinenseknek és magának a Földnek. Nem csökkenthetnénk-e igénybevételünket, egészségesebbé és teljesebbé válva, ha munkánkkal egyszerűen ezen élő szervezeteknek segítenénk saját élő teljességük felismerésében?” (KEMMIS 1995: 79).

A kérdés az, hogy mire – milyen értékrendre épül az adott koncepció. „A technika növelte életszínvonalunkat, nagyobb sebességet, több választási lehetőséget, több szabadidőt és nagyobb luxust biztosít számunkra – mondják az öt magasztalók. Ám ezek egyike sem jelent semmit az emberi elégedettség, a boldogság, a biztonság, vagy a földi élet fenntarthatósága szempontjából” (MANDER 1991: 26).

Amennyiben egy emberöltő kontextusában is szűk időtávra terjed ki az értékháló, s csupán „itt és mostban” definiál, a következmények értelemszerűen kerülnek kívül a koncepció értelmezési horizontján, aminek következtében tőlük teljesen elvonatkoztatva válik definiálhatóvá az adott érték tartalma. (Ebben a vonatkozásban fontosnak tartjuk John Rawls és Robert Nozick elhíresült vitáját az egyéni szabadságról vs. társadalmi igazságosságról és etikai felelősségről. Lásd: Rawls, J. [1971]: *A Theory of Justice*. Harvard University Press és Nozick, R. [1974]: *Anarchy, State and Utopia*. Oxford, Basil Blackwell, Oxford.)

Amikor egy értékháló időhorizontjában lényegében az itt és most a mérték, a hosszú távon pusztításként leképeződő aktus is interpretálható pozitív tartalomként, jóllehet megfelelő rálátással – tágabb időhorizontban történő elemzéssel, többnyire átláthatóak következményei. Korunk létszemlélete éppen szűk időhorizontjának vonatkozásában válhatott teljesen önközpontúvá, s ennek következtében életidegenné. Ebben a tanulmányban nincs módunkban mélyebb összefüggésrendszerben vizsgálni az adott problematikát, arra azonban fel szeretnénk hívni a figyelmet, hogy a problematika mélyebb vizsgálatakor elengedhetetlen a közgazdaságtan önérdékközpontú elvrendszeréből kibomló létezési modellt a komplexitás igényével feltárni.

A tudomány pozitívizmusa a társadalomtudományok vonatkozásában kifejezetten egy létkonceptiót projektál, melynek a normatívizmust kizáró axiómarendszeréből definíciószerűen következik a léthelyzet (a léthelyzet változásainak) abszolútizálása. „Egy társadal-

mi rendszer evidenciáinak összességét az illető társadalmi rendszer kultúrájának nevezzük” (HOFSTÄTTER 1990: 93).

Jóllehet a léthelyzet más is lehetne, más típusú változások mentén, s nem kevés indok vonultatható fel amellelt, hogy amennyiben a megismerés a normatív jelleget is vállalni tudná, úgy a valóság kizárólagosnak tekintett módozata egy, az axiómák által megteremtett értelmezési keret következményeként válna vizsgálhatóvá, s éppen a leendő következmények elemzési kontextusában lenne megjeleníthető egy más eredményeket produkálni képes valóságmodell koncipiálására. Problematikus viszont annak a módszertannak a megtalálása, amely mentén eldönthetővé válik, hogy melyek azok a változások, amelyek elkerülhetetlenek, s melyek azok, amelyeknek éppen az elburjánzását lenne célszerű megakadályozni. A társadalmi problémákat vizsgálva nem téveszthető szem elől azonban, hogy a problémafelvetés már önmagában is bizonyos vonatkozásban determinál. Utalunk itt a Piaget által megfogalmazott összefüggésrendszerre a logika – amit sosem a semmiből alkotunk meg – és a gondolkodás mechanizmusa, illetőleg a gondolkodás műveletei által kitermelt axiomatika között. Piaget az idegrendszer, az értelmi élet és a társadalmi kölcsönös kapcsolatok együttműködésében értelmezi azt az összerendező tevékenységet, amelyből a valóság axiomatizálódik. S ez az előzetes axiomatizálás termeli ki a későbbi tényleges axiomatikát (PIAGET 1973).

Jelen tanulmány tematikájának vonatkozásában tehát hatványozottan fontossá válik a kutatás kiinduló premisszáinak definiálása. Az individualista világbkép evidenciáinak a felfejtése nélkül lehetetlen az axiómák abszolutizálásának meghaladása, ami sajátos paradoxonban képződik le: az önközpon-tú és önérdkevezérelt aktivitás kártékony-ságának ismeretében a kiutak keresése továbbra is az önközpon-tú és önérdkekövető értelmezések gondolatiságán belül marad. Nem az ugyanis a kérdés, hogy hogyan tudja az individuum önmaga számára és önmagán belül létezésének értelmét megtalálni, hanem éppen ellenkezőleg, saját boldogságát/jó(l)létét hogyan tudja önmagán kívülre helyezve értelmezni úgy, hogy közben nem tárgyiasít, s a létezés egyetlen vonatkozásához sem társít eszközzelleget. (Izgalmas könyv ebben a vonatkozásban: Jonathan Haidt: *The Happiness Hypothesis: Finding Modern Truth in Ancient Wisdom*. Basic Books, 2006.)

A létezés univerzális és komplex kölcsönhatásában válik értelmezhetővé valamennyi létező létezésének jogosultsága és szabadsága. Következésképpen a létezés globális térszerkezetének „versengő-együttműködési” modellje az ember egyéni és társadalmi

létezésének fogalmi újraértelmezését feltételezheti, ami azonban nem pusztán az életminőség javítását segítheti, hanem az életminőség fogalmának a mainál tágabb horizonton történő definiálását is, ami pedig értelemszerűen jelenti az individualista boldogságkonceptióknak a létezés tágabb összefüggésrendszerében való értelmezését, és ezeknek esetleges tartózkodóbb kezelését.

„Minden konnektív struktúra alapelve az ismétlés. Ez biztosítja, hogy a cselekedetek láncolatai ne a végtelenbe fussanak, hanem felismerhető mintákba rendeződjenek, egy közös »kultúra« azonosítható mozzanataiként” (ASSMANN 2013: 17).

CREATIO CONTINUA

„Az egyiptomi művészetben – festményen, szobron, épületen – megvan az, ami a legnagyobb dolgok egyike, hogy pontosan a maga helyére kerül minden, mintha törvénynek engedelmesskedne. Az egyiptomi művészet minden alkotásában méltóság van és derűs harmónia. [...] Ennek a stílusnak megvoltak a szigorú törvényei, amelyeket a művész már fiatalon meg kellett hogy tanuljon. És fontos volt, hogy megtanuljanak szépen írni, a hieroglifikák vonalait pontosan, jól olvashatóan véssék a kőbe. De ha a sok szabályt már tudták, kitanulták a mesterségüket. Senki se kívánta tőlük, hogy eredetit, újat alkossanak. Sőt, valószínűleg azt a művészt becsülték a legtöbbre, akinek a munkái legjobban hasonlítottak a híres régi alkotásokhoz. Ebből a felfogásból adódott, hogy háromezer év alatt alig változott a művészetük. Amit a piramisok korában jónak, szépnek tartottak, azt ezer évvel később is éppen úgy dicsérték. Igaz, hogy a divat más lett, a témák is változtak, de az előadás módja, karaktere lényegileg ugyanaz maradt” (GOMBRICH 1978: 61).

Az egyiptomi világgép érdekes tartalmakat tartogathat számunkra. A creatio continua elsősorban az egyiptomi ontológia Maat istennő iránti egyetemes és mindenkori felelősséget jeleníti meg: a létező megóvásának feladatát a teremtés örökkévalóságában. Ebben a kontextusban érdemes figyelmet fordítani az egyiptomi tudati univerzumra, annál is inkább, mert e tárgy folyamatosan újabb és újabb felfedezésekkel bővül, s ma már felszabadultabb képet mutat magáról, mint a korábbi, sokkal inkább hatalmi önkényről és „prelogikus” logikátlanságokról szóló vélekedések.

Az egyiptomi világgép felfejtésekor J. Wilsont követve (1949) a komplementer fogalmat használja Hornung is, hiszen „ez a fogalom,

úgy tűnik, teljes mértékben bevált az egyiptomi szellemi élet sok területén” (HORNUNG 1971: 196). Tudománytörténeti vonatkozásában kifejezetten izgalmas az értelmezések fogalomhasználata. „A többértékű logika lehetőségeiről és korlátairól szóló vita nyitott... elég, ha tudunk erről a vitáról...” (HORNUNG 1971: 197).

És csakugyan fontos, mégpedig abban a vonatkozásban is, hogy a modern fizika felismeréseit és fogalmait általában a távol-keleti vallási filozófiában kifejtett elképzelésekkel állítják párhuzamba (lásd: Capra: *A fizika Taoja*. 1990). Robert Oppenheimer is a következőket írja 1954-ben: „Az emberi megismerésről vallott általános elképzeléseink, amelyeket jól illusztrálnak az atomfizika területén tett felfedezések, nem is olyan ismeretlenek, rendkívüliek vagy újak. A mi kultúránkban is már nagy múltra tekintenek vissza, de a buddhista és hinduista gondolkodásban kezdettől fogva központi szerepet játszottak. Újnak vélt elképzeléseink nem egyebek, mint az ősi bölcsesség példái, igazolásai és finomításai” (OPPENHEIMER 1954: 4).

Evidenciákat átstrukturáló jelentőségű lehetne, amennyiben az egyiptomi létkoncepcióhoz is tudna viszonyulni a modernség természettudományos fejlődése.

A felszínen logikátlanságoknak és paradoxonoknak tűnő valóságtartalmak mélyén, más axiómákból kiinduló értelmezéssel, egyre jobban felismerhető a Rend. Ennek a Rendnek a megismerése pedig éppen abban hordozhat jelentőséget, hogy magának a megismerésnek (értelmezésnek) a kihívása kikölkenthet bennünket a megrögzött gondolati struktúráinkból. „Ismert dolog, hogy metaforák megalkotása új perspektívákat képes nyitni a gondolkodás és a megismerés számára. A metafora átszervezheti a fogalmi-asszociációs hálót, ezzel pedig felbontja a régi kereteket, megszünteti az ósdi kliséket, és azokat újabb sémákkal helyettesíti. Egész világképünket megújíthatja, az érzékelésig lehatolva” (FARKAS 2004: 44–65).

Wessetzky szavait idézve: „Ami számunkra elképzelés, az az egyiptomi (és a korabeli) ember számára valóság. Ami számunkra elképzelhetetlen, illogikus, az az egyiptomi életfelfogásban ugyanannak a célnak több úton való megközelítése, ahol az egyik nem zárja ki a másikat” (WESSETZKY 1988: 82–94).

Wessetzky rámutat, hogy az aktív és az idő hatékonyságára feletébb gondot fordító nyugati létezéskoncepcióval szemben, az egyiptomiak szemlélete sokkal inkább passzivitásorientált, s „a mindig előretörő egyénnel szemben inkább a közösség, az akarattal szemben a sorsban való megnyugvás az irányító tényező”. Ma ezt tisztán a ra-

cionális gondolkodás hiányaként interpretáljuk, holott akkor ez is egy metodikát jelentett, amellyel elvezetett a kitűzött céllokig. „A mai kor dinamizmusával szemben filozofikus önuralom és az el nem múlásban való hit képviselte az erőt. A nyugalmi helyzet nem jelent passzivitást. Éppen a rend érdekében a Maat azt is jelenti – amit az egyiptomi kifejezés is igazol –, hogy »minden a maga helyén és a maga idejében« történjék. Ugy, ahogy Ptahhotep tanítása is tükrözi, az ideális felfogás nem zárja ki a tapasztalati, praktikus elemet. Az ideális elképzelés a Maatról, a világrend, illetve annak harmóniája szükségszerűségéről az egyénre, az emberi magatartásra is vonatkozik. Ez irányítja az államot is” (WESSETZKY 1988: 82–94).

A szobrokon, frízeken, sírfeliratokon és díszítéseken a néző szeme elé táruló belső harmónia, életöröm nem megrendelt póz tehát, hanem az adott kultúra bizonyos időszakainak valósága. Alapja pedig éppen az a szerves, univerzális létszemlélet, mely nemcsak a külső világ tudati visszatükrözését hatotta át, hanem mintáját jelentette a funkcionális társadalomszervezésnek is.

Wilson 1946-ban publikált írásában, a *The Intellectual Adventure of Ancient Man* című (WILSON 1946: 53–54) tanulmánykötetben összehasonlítja a nyugati valóságképet az egyiptomival, s az előbbiről azt mondja, hogy az fényképszerű, egyszerű és statikus, az egyiptomiaké pedig olyan, mintha film lenne, változó, képlékeny, fluid és sokoldalú. Wilson szerint éppen ezzel magyarázható, hogy mi ma már meglehetősen nehezen értjük és értelmezzük azt a más típusú gondolkodást: a világ alapjának, a Rendnek és a helyes mértéknek az őrzésének s egyfajta status quójának biztosítási köteleességét. „Az istenek nem igényelnek materiális adományt, hanem az ember válaszáat igénylik létezésükre, az ember szívében akarnak jelen lenni, teremtő művük csak ezzel éri el maradandó értelmét” (HORNUNG 2009: 176). Az egyiptomi létfelismerés világgépe – a monumentális diskurzus – az öröklét természetességét és a világrend egyensúlyának, harmóniájának szükségét, nélkülözhetetlenségét közvetíti.

„A monumentális diskurzus nem egyszerűen kommunikációs közege, hanem az üdvösség útja. Évezredek távlatában megadja az utókorral való összeköttetés esélyét, és kinek-kinek teste szabott örökkévalóságot kínál... A monumentális diskurzus az Erény (egyiptomiul Maat, vagyis Igazságosság, Igazság és Rend), az örökkévalóság és a politikai hovatartozás diskurzusa: ilyenként pedig Egyiptomban a kulturális emlékezet centrális szerveződésformája” (ASSMANN 2013: 174).

Az egyiptomi világkép alapja a ciklikusság, s éppen ebben a ciklikusságban válik értelmezhetővé a kozmikus boldogságkoncepció, amelynek esszenciája az embernek az a létezésinspirációja, hogy élete beágyazódhasson az örök létezésbe. Az egyéni létezés értelmét a kozmikus újjászületésben értelmezték.

Boldogságkoncepciójukat a mi felfogásunkban talán az a reményük fejezi ki a leginkább, hogy olyan életet élnek, amely a túlvilági mérlegeléskor méltóvá teszi őket majd arra, hogy felkerülhessenek az isten birkájára, amely éjszakánként végigjárja a halottak birodalmának 12 óráját, hogy aztán reggelente a szent skarabeusz bogár képében – magával a Napistennel jelenhessenek majd meg a horizonton. Minden nap, újra meg újra.

Mindez a mai anyagi ellátottsági színvonalhoz képest összehasonlíthatatlanul alacsonyabb szinten. Ennek a ténynek az üzenete azonban éppen az, hogy a társadalom és azon belül az egyén létezési harmóniájának elérhetősége nincs összefüggésben az ember anyagi kultúrájának fejlettségével, illetve a mostani értékrendben oly előkelő helyet elfoglaló fogyasztással sem.

A források szisztematikus tanulmányozása tehát kínálhat egy specifikus kiindulási pozíciót ehhez a viszonyrendszerhez, az értelmezések által indukált diskurzustól motiváltan pedig visszaigazolódhat az a nem titkolt reményünk, hogy a diskurzustér átszivároghat az egyiptológia határain, s interdiszciplinárisává válva aktualizálhatja azt a creatio continua világképet, amely – a kulturális emlékezetből inspirálódó alternatív kortárs gazdasági elképzelésekkel együtt – segíthet egy élhető és fenntartható létezési modell konstruálásában.

„Bejárod az öröklét (Dzset) útját.”

(Berlini Ptah-himnusz IX. col 4b-5b. sor. In KÁKOSY 1979: 385.)

KÖVETKEZTETÉSEK HELYETT

„Bár tudnám elmondani... a Hallgatók szavait, az ősidők eszméit.”

(Ptahhotep tanítása. In WESSETZKY 1988: 82–94.)

Nem minden korban volt az ember ennyire közömbös kozmoszba ágyazottsága vonatkozásában. Léteztek hosszú történelmi periódusok, melyek nem növekedésre, hanem harmóniára törekedtek. A kulturális emlékezet őrzi azt az ismeretet, amely tudott az emberi lét beágyazottságáról, méghozzá egy nagyobb rendszerbe való beágyazottságáról, s tudott arról, amit a modern ember teljesen másként igyekezett

(és igyekszik még ma is) elgondolni, hogy éppen a kiszakítottóságával arányosan növekszik a kiszolgáltatottsága is. Tudta, amennyiben felborítja a nagyobb rendszer egyensúlyi viszonyait, a saját létalapját szüntetheti meg. A nagyobb rendszer pedig nem csupán érte van, hanem rajta kívül megszámlálhatatlanul sok és sokféle lényért, akik neki lakótársai, s akik létezése nemcsak tudomásul vehető, hanem egyben átérezhető is.

„Amon a legelső ős, aki megalkotta az ősiszteneket. Ő az Örökkévalóság (Neheh), aki megkezdte az örökkévalóságot (neheh), az ő szíve teremtette meg az öröklétet (dzset)” (Urk. VIII.3. Idézi: KÁKOSY 1979: 383). Azt a dzset-et, amelynek van térbeli aspektusa is, akárcsak az időnek általában. „Ez abból látszik, hogy időfogalmakat jelentő szavak után némelykor térre utaló determinatívumot írnak” (KÁKOSY 1979: 385).

Ezt az ismeretet őrzik az Egyiptomi Birodalom építményei, művészetinek tekinthető alkotásai, írásokban ránk maradt lenyomatai: nem növekedési szándékról, hanem a kozmoszba illeszkedő harmóniáról üzennek. Következésképpen a Monumentális diskurzus ismerete mentén bizonyosan indokolt lehet egy új diskurzustér megnyitása.

„A világgép-, az idő- és a térelméletek az a terület, ahol az egyiptomi gondolkodás legmesszebbre jutott az absztrakció útján. Nem egy szekularizált filozófia terminológiájával szólnak hozzánk, hanem egy páratlanul gondolatgazdag és meggondolkoztató szimbolika és valásfilozófia nyelvén, melynek megértéséhez csak teljes vallásos irodalmunk és művészetük szem előtt tartásával találhatjuk meg a kulcsot” (KÁKOSY 1979: 385).

IRODALOM

- Assmann, J.: *A kulturális emlékezet*. Budapest, Atlantisz Könyvkiadó, 2013
- Castells, M.: *Az identitás hatalma*. Budapest, Gondolat–Infonia, 2006
- Capra, F.: *The Tao of Physics*. Fontana Paperbacks, 1990
- Csaba, L.: *Európai közgazdaságtan*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2014
- Farkas, A. M.: Az egyiptomi gondolkodás logikája. = GERGELY–KEMÉNY (szerk.): *Motogoria*. MTA Politikai Tudományok Intézete Könyv Kiadó Kft. Budapest, ELTE Kulturális Antropológia Szakcsoport, 2004, 44–65.
- Galbraith, J.: *How the economists got it wrong*. The American Prospect, 2001. 12. 19. 11 (7). <http://prospect.org/article/how-economists-got-it-wrong>. (Letöltés ideje: 2016. 11. 15.)
- Genovesi, A.: *Értekezések a kereskedelemről, avagy a polgári gazdaságról*. Kairosz Kiadó, 2016

- Gombrich, E. H.: *A művészet története*. Budapest, Gondolat Kiadó, 1978
- Haidt, J.: *The Happiness Hypothesis: Finding Modern Truth in Ancient Wisdom*. Basic Books, 2006
- Hegel, G. W. F.: *A jogfilozófia alapvonalai*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1983
- Hofstätter, P. R.: *Einführung in die Sozialpsychologie*. Stuttgart, Kröner, 1990
- Hornung, E.: *Az egy és a sok. Az óegyiptomi istenvilág*. Budapest, Typotex, 2009
- Hoyle, F.: *Frontiers of Astronomy*. London, Heinemann, 1970
- Kákosy, L.: *Réfiak*. Budapest, Gondolat Kiadó, 1979
- Karikó, S.–Szécsi, G.: Hogyan (ne) kommunikáljuk a válságot? = KARIKÓ–SZÉCSI (szerk.): *Válság és kommunikáció*. Áron Kiadó, 2012, 7–13.
- Kemmis, D.: „20 questions”. Utne Reader, 1995. jan.–febr. 79.
- Knut, J. Ims–Zsolnai, L.: *Shallow Success and Deep Failure. Business within Limits: Deep Ecology and Buddhist Economics*. Oxford: Peter Lang Academic Publishers. 2005, 3–24.
- László, E.: *Chaos Point. The World at the Crossroads*. London–New York, 2006
- Liotard, J. F.: A posztmodern állapot. = BUJALOS István (szerk.): *A posztmodern állapot Jürgen Habermas, Jean-François Lyotard, Richard Rorty tanulmányai*. Budapest, Századvég Kiadó, 1993, 6–143.
- Major, Gy.: A gazdasági modell átértelmezhetősége a homo oeconomicus új identitása mentén. RAJNAI et al. (szerk.): *Tanulmánykötet a Báthory-Brassai Nemzetközi Konferencia előadásából, 2. kötet*. Budapest, Óbudai Egyetem, 2015, 127–137.
- Major, Gy.: Organisation Development in the Point of Intersection of Competencies and Performance Potentials. = NANDRAM–BINDLISH (szerk.): *Managing VUCA Through Integrative Self-Management*. Springer International Publishing, 2017
- Mander, J.: *In the Absence of the Sacred*. San Francisco, Sierra Club Books, 1991
- Mannheim K.: *A gondolkodás struktúrái. Kultúraszociológiai tanulmányok*. Budapest, Atlantisz, 1995
- Nagy, Z. É.: Változó vidékkép – Minden időben. = *Szociológiai Szemle* 2008/4, 123–129.
- Oppenheimer, J. R.: *Science and the Common Understanding*. London, Oxford University Press, 1954
- Piaget, J.: *Az értelmi fejlődés társadalmi tényezői*. Bukarest, Kriterion, 1973
- Rodrik, D.: *Has Globalization Gone Too Far?* Washington, Institute for International Economics, 1997
- Sachs, J. D.: *A civilizáció ára*. Budapest, Gondolat Kiadó, 2016
- Sachs, W.: Development: *The rise and decline of an ideal: Article for the Encyclopedia of global environmental change*. Wuppertal: Wuppertal Inst für Klima, Umwelt, Energie. Wuppertal Papers, 2000
- Venette, S. J.: *Risk Communication in a High Reliability Organization: APHIS PPQ'S Inclusion of Risk in Decision Making*. North Dakota State University, 2003
- Wessetzky, V.: Egyiptomi kultúra – egyiptomi bölcselet Ptahhotep tanításában. = *Valóság*, 1988, 31 (3). 82–94.
- Wilson, J. A.: Egypt. = FRANKFORT et al. (szerk.): *The Intellectual Adventure of Ancient Man*. Chicago & London The University of Chicago Press. 1946, 31–125.

Creatio continua: well(being), myth and modernity

Strangely, the notion of ‘crises’ has lost its dynamic character and it has moved into our everyday lives as a permanent partner with whom it seems we have to live together from now on. If that is the case, then we have to find some regularity in the pattern, i.e. a rule according to which this crisis behaves differently than the usual scheme. If we observe this phenomenon in a wider context, we get to a complex paradox, which has an influence on human existence more and more. This kind of paradox was unimaginable in other, careless periods due to the non-existence of the problem and accordingly it could not have been interpreted, either. Even though the subject of modernity – the individual – has freed itself from all normative, regardless of the fact whether it is external or a projection of the internal to the outer world, the possibility of self-understanding has still remained a challenge, while the individual has torn apart to its pieces both the universe and consciousness with the help of scientific narrative. This state of affairs is here to stay up to the point until the individual does not return to its completeness of existence. Therefore, happiness and well(being) are the only notions which can have the most realistic interpretations, because they can only be understood in the essential context of existence. In this study, the author will try to define a perspective from which a possible process will be outlined, which will redefine the continuity of the act of self-creation in a much broader time-space context which we perceive nowadays.

Key words: crises, individual, happiness, well(being), growth

Creatio continua: dobro(bit), mit i modernitet

Na čudan način pojam „krize” je izgubio svoj dinamični karakter i uselio se u našu svakodnevicu kao stalan partner sa kojim od sad moramo da živimo zajedno. Ako je to slučaj, onda i u ovome treba da nađemo zakonitosti, tj. pravilo po kome se ova kriza ponaša drugačije od ustaljene šeme. Ako posmatramo činjenice u što širem sistemu povezanosti, dolazimo do sve kompleksnijeg paradoksa, koji ima uticaj na sve više činioca ljudskog postojanja. Ti paradoksi u drugim, bezbrižnim periodima, shodno nepostojanju problema, nisu se ni mogli protumačiti. Jer, iako subjekt moderniteta – individua – se oslobodio svake normative, bilo da je ona spoljašnja ili takva koju je iz samog sebe projektovao ka spoljašnosti, mogućnost samoshvatanja je ostao i dalje izazov, dok je – ista ta individua – kroz naučnu narativu izanalizirala i univerzum i svest na osnovne sastavne delove. To će tako i ostati sve dok ponovo ne vrati sebe u celinu postojanja. Sreća i dobro(bit) mogu dakle u ovom kontekstu imati najrealnije opravdanje, jer oni mogu biti shvaćeni u esencijalnom kontekstu postojanja. U ovom radu će se pokušati definisati perspektiva iz koje će se moći redefinisati besprekidnost akta samostvaranja u jednom mnogo širem prostorno-vremenskom kontekstu od sadašnjeg.

Ključne reči: kriza, individua, sreća, dobro(bit), rast

Beérkezés időpontja: 2017. február 10.

Elfogadás időpontja: 2017. június 21.